

УДК 75.036 (477.7)

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2021.1.1>**Гуляєва Ольга Володимирівна,**

кандидатка мистецтвознавства,

старша викладачка кафедри образотворчого мистецтва і дизайну

Херсонського державного університету

ORCID ID: 0000-0003-4611-7303

ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗМУ В ЖИВОПИСІ МИТЦІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 60-80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена висвітленню особливостей розвитку тенденцій реалізму у живописному доробку таких художників південного регіону як Михайло Божий, Анатолій Завгородній, Константин Московченко.

Аналіз літератури і джерельної бази дослідження показав, що тема звернення до реалістичного напрямку митцями радянської України частково розглядалася, але в основному в контексті явищ загального культурно-мистецького процесу тих часів, без детального вивчення відмінностей південного регіону (виключення становить одеське мистецтво). У своєму дослідженні авторка спирається на праці П. Говді, О. Голубця, М.Криволапова, Б. Лобановського, В. Малини, А. Носенко, О. Петрової, О.Рогощенка, Г. Скляренко, Л. Смирної, В. Чуприни та інших. Методологія дослідження базується на порівняльному аналізі, жанрово-тематичному аналізі, що дозволяє визначити характерні реалістичні традиції у живописі художників.

На основі аналізу творів М. Божія («Медсестра» 1956; «Дівчина в білій кофті» 1961; «Портрет художника С. М. Божія», 1970; та ін.), А. Завгороднього («Рибаківка», 1956; «Причал у Гурзуфі» 1967; «Балкер Борис Бутома», 1976 та ін.), К. Московченка («Бузок» 1960; «Портрет письменника Івана Плахтіна», 1970; «Синя капуста», 1982 та ін.) у публікації обґрунтовано, що певні риси творчості цих митців (правдивість та достовірність зображуваних фактів; виразність художніх образів; достатньо стримана кольорова гама; передусім використання складної композиції; ліричне зображення та світосприйняття, звернення до простих і зрозумілих сцен повсякденного життя) пов'язують їх з живописними традиціями місцевих митців-реалістів кінця ХІХ — початку ХХ ст. Але, окрім того, кожен з них вніс певну новацію у вигляді власного художнього бачення, манери написання творів.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку реалістичних тенденцій на Півдні України у 1960-1980-х роках і відкриває перспективи для подальшого вивчення теми у творчості інших майстрів.

Ключові слова: реалізм, регіональне мистецтво, традиція, живопис, художній процес.

Guliayeva Olga. TRENDS OF REALISM IN PAINTINGS OF SOUTHERN UKRAINIAN ARTISTS IN THE 60S-80S OF THE 20TH CENTURY

The article is devoted to consideration of development features of realism trends in pictorial heritage of such artists of the southern region as Mykhailo Bozhyi, Anatolii Zavhorodnyi and Kostiantyn Moskovchenko.

Analysis of the literature and sources showed that the subject of realism was partially considered by the artists of Soviet Ukraine, but mostly in the context of the general cultural and artistic process of those times, without a detailed study of the differences in the southern region (with the exception of Odessa art). In her research, the author relies on the works of P. Govdi, A. Golubets, M. Kryvolapov, B. Lobanovsky, V. Maliyna, A. Nosenko, A. Petrova, O. Rogochenok, G. Skliarenko, L. Smirna, V. Chupryna and others. The methodology of the research is based on comparative analysis, genre and thematic analysis, which allows to identify characteristic realistic traditions in the painting of the artists.

Based on the analysis of works by M. Bozhyi ("The Nurse" 1956, "The Girl in the White Coat" 1961; "Portrait of S. M. Bozhyi", 1970; and others), A. Zavgorodnyi ("Rybakovka", 1956; "Pier in Gurzuf" 1967; "Bulker Boris Butoma", 1976 and others), K. Moskovchenko ("Lilac" 1960; "Portrait of the Writer Ivan Plakhtin", 1970; "Red Cabbage", 1982 and others), and a number of other works) the publication substantiates that certain features of these artists' works (truthfulness and reliability of the depicted facts; expressiveness of artistic images; rather restrained colour scale; first of all, the use of complex composition; lyrical representation and world perception, the appeal to simple and understandable scenes of everyday life) link them to the painting traditions of realist artists of the late 19th – early 20th century. However, in addition, each of them introduced a certain innovation in the form of their own artistic vision and manner of painting works.

The research undertaken does not exhaust all the aspects of the development of realist trends in the South of Ukraine in 1960-1980s and opens up prospects for further study of the subject in the works of other masters.

Key words: realism, regional art, tradition, painting, artistic process.

Постановка проблеми. На початку 1960-х років у офіційному мистецтві радянської держави була помітною втрата стилістичної єдності, однак в цілому продовжував панувати реалістичний напрям. Перегляд каталогів великих республіканських та всесоюзних виставок тих часів показав, що в експозиції було багато реалістично написаних «ідейних» творів. Програмність, зведена в картині до сюжетно-тематичної домінанти, ставала перешкодою до поглиблення якостей живопису. Твори на цих виставках в основному виконували роль наочної агітації. Більше розмаїття художніх пошуків спостерігалося на неофіційних та подекуди обласних експозиціях.

Реалістичне мистецтво має в своєму розпорядженні надзвичайне різноманіття методів підходу до дійсності, засобів узагальнення, стилістичних форм і прийомів. Вже на початку 1950-х років у монографії «Радянська тематична картина» Р. Кауфман говорить, що «ніщо, ймовірно, так не характеризує нове творче ставлення до старого реалізму, як те, що будучи з ним найтіснішим чином пов'язаний, радянський живопис зумів тепер і розвинути і поглибити цілий ряд його найважливіших особливостей» [11, с. 144]. В. Афанасьєв у роботі «Становлення соціалістичного реалізму в українському образотворчому мистецтві» (1967) звертає увагу на традиції в українському образотворчому мистецтві. Автор стверджує, що «у своєму розвитку українське радянське мистецтво спирається на здобутки попередніх поколінь, на реалістичну художню спадщину дореволюційного часу» [3, с. 9].

Так, у багатьох художників Півдня України у 1960–1980-х роках помітним є розвиток та трансформація у власній творчості характерних рис реалістичного живопису кінця XIX – початку XX ст., зокрема, критичного зображення життя; правдивості та достовірності змальовуваних фактів; достатньо стриманої кольорової гами; складної композиції; виразності і багатогранності образів, ліричного сприйняття і написання рідного пейзажу південних провінцій, простих і зрозумілих побутових сцен, тощо. Такі тенденції були започатковані на даній території ще напри-

кінці XIX століття завдяки діяльності Товариства передвижників, а пізніше Товариства південноросійських художників, Товариства ім. Кіріака Костанді. Більш детально особливості і процес формування художніх традицій на Півдні України ми розглядали у своїй попередній публікації [10].

Мистецькі традиції, що одного разу виникли, залишаються незмінними, та в більшості випадків продовжують розвиватися у творчості послідовників. Так, А. Носенко, аналізуючи творчість певних одеських митців, наголошує на присутності у ній традицій ліричного камерного пейзажу кінця XIX – початку XX ст. [21]. В. Чуприна першим піднімає історичну спадщину Херсонського краю та наголошує на тому, що «виразність природи та художні традиції – є творчою коліскою багатьох херсонських художників» [29, с. 5]. Таким чином, у південному регіоні реалістичні тенденції у творчості митців мали свої характерні особливості, що потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці XX – на початку XXI століття з'явилася значна кількість наукових праць зарубіжних і українських авторів, що досліджують окремі аспекти розвитку радянського мистецтва та, зокрема, «соцреалістичний метод» (термін вперше з'явився у пресі в 1932 році в трактуванні А. Горького) зображення дійсності. Це монографії та статті, зокрема, І. Голомштока [7], О. Голубця [8], Б. Гройса [9], М. Криволапова [13], Б. Лобановського [17], О. Петрової [22] О.Роготченка [23], Г. Скляренко [25], Л. Смирної [26] та інших. Вони допомагають розглянути проблематику нашого дослідження у контексті української образотворчості загалом.

У журналі «Образотворче мистецтво» за 1980-1983 роки містяться статті П. Говді, В. Малини, В. Чуприни та інших, з аналізом тогочасного мистецького процесу саме на Півдні України. Зокрема, П. Говдя висвітлює особливості звітної виставки одеських художників у Києві (1981), що зібрала визначні роботи одеситів за останні роки. Автор зазначає, що значна частина експозиції належить пейзажу із зображенням

міських одеських краєвидів, моря. Також провідне місце на виставці займає <...> портрет, переважно виконаний з натури. Серед авторів в цьому аспекті виокремлено М. Божия, К. Ломикіна, В. Токарева [6, с. 14]. В свою чергу, В. Малина наголошує на реалістичному зображенні дійсності у творах миколаївського митця А. Завгороднього, зокрема, у пейзажах художника автором відмічається «детальна проробка планів, фрагментарність більшості сюжетів, що викликають відчуття життєвої правди» [19, с. 25].

Інформативним є альбом «Художники Херсонщини», у якому С. Курбаткіна характеризує творчість херсонських живописців, що працювали у 1960-1980-х роках. Мистецтвознавиця художниками реалістичного напрямку вважає Д. Катиніна, Г. Курнакова, Г. Петрова, К. Московченка, В. Такаєву. В основі робіт К. Московченка вона вбачає «чітке зображення з натури, що природно для художника-реаліста» [15, с. 92]. Відомості про творчість окремих південних художників сконцентровані переважно в місцевій пресі. Це публікації у газетах та журналах Одеси, Миколаєва та Херсона, серед них «Наддніпрянська правда» «Одесский вестник», «Культура і життя», «Вечерний Николаев», «Антиквар», «Рідне Побужжя» тощо.

Отже, метою нашої статті є аналіз творчого доробку певних живописців південного регіону (М. Божия, А. Завгороднього, К. Московченка), з позиції розвитку у їх роботах характерних рис реалістичного живопису кінця XIX – початку XX ст.

Методологія дослідження базується на порівняльному аналізі, жанрово-тематичному аналізі, що дозволяє визначити характерні реалістичні традиції у живописі художників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізм є домінантним напрямом у творчому доробку одеського художника Михайла Божия (1911–1990). Професійну освіту митець здобув у Художньому технікумі у Миколаєві (заклад працював у місті в 1930-ті роки і був зачинений на початку війни). Викладачем майбутнього майстра був Д. Крайнев, ученик та послідовник К. Костанді, що дотримувався у викладанні акаде-

мічного напрямку [5, с. 4]. 1936 року М. Божий переїжджає до Одеси, де починає брати активну участь у творчому житті міста. Улюбленим жанром для художника стає портрет. Вже у післявоєнні роки він створює галерею образів сучасників: людей мистецтва, учасників бойових дій, колгоспників тощо. Часто на вибір моделі для портрету впливало керівництво, примушуючи створювати «соціалістичні роботи» [4, с. 4]. Перший успіх до М. Божия прийшов після написання картини «Медсестра» (1956), що була показана на Всесоюзній ювілейній художній виставці 1957 року, а пізніше – на Всесвітній виставці у Брюсселі. В цілому реалістичну роботу відрізняє глибокий ліризм, душевність, тонкий художній смак та висока майстерність виконання [18, с. 5].

За словами М. Божия: «Реалізм настільки всеохоплюючий, настільки величний, що містить у собі усі “ізми” без виключення, але не самотійно, самі по собі, а як компоненти цілого, великого. Реалізм безкінечний. Схожих людей, наприклад, немає. Кожна людина чимось відрізняється і якщо ми чесно передамо свої відчуття, то ми будемо обов’язково оригінальними» [28, с. 2]. Так, у портретах майстра, написаних у 1950-х роках, помітним є вміння розуміти людську душу, виокремлювати характерні риси портретованих. Кожен зі створених автором образів має свої особливості. Зокрема, у роботі «За столом» (1956, іл. 1.) де зображено дівчину у спокійній, статичній позі, майстерно передано чарівність молодшої жінки, її душевну відкритість та внутрішню одухотвореність. Картині притаманна стримана кольорова гама, в основі якої градації вохристо-білих відтінків. Протилежною за написанням є робота «Дівчина у білій кофті» (1961, Мал. іл. 2.). Молода панянка зображена у профіль, скоріше за все у момент спілкування. Манера написання даного твору є більш вільною, композиція відкрита та динамічна, що підкреслює соціальну активність героїні. Кольорова гама полотна в цілому холодна та достатньо стримана. Обидва полотна є абсолютно різними, що підкреслює індивідуальні риси портретованих та майстерність митця.

1. Божий М. За столом. 1956

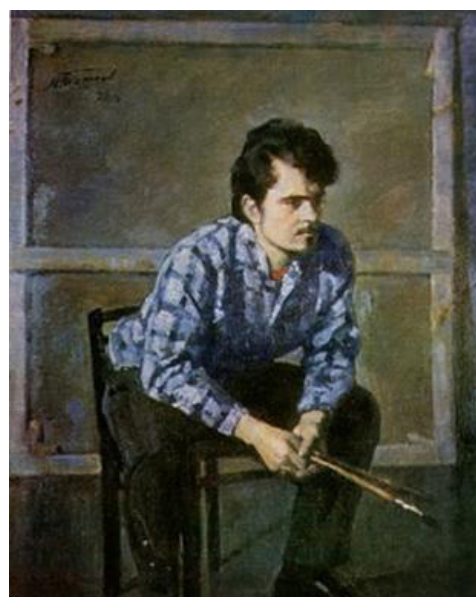

2. Божий М. Дівчина в білій кофті. 1961

Виразність, яскравість, багатогранність образу присутня у роботі М. Божия «Портрет художника С. М. Божия» (1970, іл. 3). На думку О. Лантухова: «У портреті миттєво захоплює яскравість характеристики і особлива естетизація реального» [16]. За допомогою манери письма, композиції, колориту

вдало переданий психологічний стан головного героя, що перебуває у спокої та роздумах. Зеленовато-сіре тло посилює у роботі відчуття тиші та зосередженості. За фігурою художника М. Божий розмістив велике, розвернене лицьовою стороною до стіни, полотно, що, на нашу думку, говорить про вже наявні значні досягнення у творчості портретованого. На великі творчі плани С. Божия в майбутньому натякають такі написані деталі, як пензель у руках та спрямований у далечинь погляд митця.

Однією з найвідоміших робіт М. Божия є твір «Думи мої, думи» (1959–1960), де головним героєм є Т. Шевченко. Мистецтвознавчий аналіз картини здійснено В. Афанасьєвим та В. Ткаченко. Автори наголошують на неабиякому обдаруванні одеського художника та серед головних особливостей полотна виокремлюють: загальну емоційну напруженість твору, що досягається митцем за допомогою тонових контрастів; енергійну широку манеру письма; монументальність зображення; значну роль пейзажного тла у розкритті змісту картини [2, с. 128]. М. Божий у даній картині створив характерний та дуже виразний образ великого поета та художника, з часом робота репродукувалася у багатьох книжках та підручниках.

3. Божий М. Портрет художника С. Божия. 1970

4. Божий М. Морський пейзаж. 1960

У своїй творчості М. Божий звертався також до пейзажного жанру та натюрморту. Прикладом є роботи: «Морський пейзаж» (1960, іл. 4), «Натюрморт» (1970-ті), «Літній пейзаж» (1977) тощо. Твори написані безпосередньо з натури, камерні, з гармонійною композицією та цілісною кольоровою гамою. «Морський пейзаж» – це зображення чорноморського узбережжя в Одесі, що передає красу та характерне південне сонце. Робота позбавлена зовнішніх ефектів, однак сповнена ліризму, у ній яскраво визначається вміння автора з точністю передати стан природи.

2011 року в Художньому музеї в Одесі відбулася велика виставка творів М. Божия, організована з нагоди 100-річчя з дня народження митця. Завершився цей арт-проект «круглим столом» художників, мистецтвознавців, діячів культури та журналістів. Свою думку щодо творчого доробку експонента висловили: Є. Голубовський, А. Горбенко, А. Глушак, Т. Басанець та інші. Усіма учасниками була відмічена висока професійна майстерність М. Божия та його великий вклад у розвиток українського живописного мистецтва. На думку А. Глушак, у творчості М. Божия переважає побутовий жанр, за допомогою якого митець зміг передати свій власний погляд на післявоєнне життя українців. Є. Голубовський та Т. Басанець у своїх виступах звернули увагу на те, що у творчій манері митця мають місце реалістичні тенденції, які сягають своїм корінням кінця XIX – початку XX століття, він є продовжувачем творчих пошуків К. Костанді, Є. Буковецького, П. Нілуса [1, с. 3]. Ми погоджуємось з вищезазначеними думками та наголошуємо,

що М. Божий у кожній роботі виявляє індивідуальність та має ліричне сприйняття, що вирізняє його з-поміж інших художників.

Художником реалістичного напрямку вважаємо миколаївського митця Анатолія Завгороднього (1929–2009). З 1954 року митець працював у миколаївських майстернях Художнього фонду. 1970 року ініціював створення Миколаївської організації спілки художників України [14]. 1956 року вперше полотна А. Завгороднього експонувалися на колективній виставці миколаївських художників. З того часу він є активним учасником міських, обласних, всесоюзних та міжнародних виставок, де показує переважно пейзажі.

Вагоме місце у своєму творчому доробку майстер, як і художники-пейзажисти початку XX століття, відводив оспівуванню природи рідного краю. Прикладом є роботи, виконані у різні роки: «Скіфський край» (1960), «Човни. Очаків» (1957, іл.5), «Ольвійське сонце» (1978), «Мигдаль цвіте» (1977), «Солона трава – Кінбурн» (1986), «Світанок на Кінбурні» (1986) тощо [24, с. 4]. Пейзажі А. Завгороднього вирізняються чистотою відтінків та, переважно, вохристо-сірою кольоровою гамою. Автору майстерно вдається показати свої відчуття і переживання, що виникають під час спілкування з природою. Наприклад, у роботі «Човни. Очаків» автором вдало написаний морський берег, де стоять човни, які ніби запрошують глядача у казкову подорож Дніпро-Бузьким лиманом. Пейзаж має фрагментарну композицію та теплий колорит. Майстерність А. Завгороднього щодо морських пейзажів підкреслює С. Росляков: «Досі жодному миколаївському художнику не вдається так натурально написати води нашого лиману, як це робив Анатолій Петрович» [27, с. 3].

5. Завгородній А. Човни. Очаків. 1957

6. Завгородній А. На степелі. 1971

Характерною тенденцією в 1960–1980-ті роки було звернення художників до індустріального пейзажу. У творчості А. Завгороднього бачимо, зокрема зображення портів та кораблів, суднобудівного заводу тощо. Прикладом є роботи: «На степелі» (1971, іл. 6), «Броненосець “Потьомкін” на стапелі» (1972), «Балкер Борис Бутома» (1976), «Добудова трейлера» (1982) тощо. Зазначені твори відзначаються монументальністю, стриманою сріблясто-сірою кольоровою гамою, вивірною композицією. Головні герої творів – кораблі, написані детально та реалістично, однак не позбавлені в цілому образного узагальнення. Особливості пейзажів А. Завгороднього виокремлює В. Малина: «В його роботах немає повчальності. Навпаки, в них – ненарочитість, недомовленість – той прийом у мистецтві, коли глядачу залишають право на домислення, фантазію, право на співтворчість <...> Для А. Завгороднього деталь у картині – наче нюанс у музиці. І виступає вона підказкою не тільки у прочитанні сюжету, але й для виявлення композиційної завершеності <...> Загалом багато пейзажів А. Завгороднього позначені історизмом» [19, с. 25].

Більшість пейзажів А. Завгороднього є ліричними, що є традиційним для українських пейзажистів, зокрема і Півдня України. Дана тенденція добре простежується у таких роботах, як «Рибаківка» (1956), «Золота осінь» (1963), «Струмок» (1966, іл. 7), «Причал у Гурзуфі» (1967, іл. 8.), «Біля мінної стінки» (1977), «Стара Богданівка» (1984)

тощо. У творі «Причал у Гурзуфі» на передньому плані зображено новий човен, який найближчим часом буде спущено на воду. На фоні – старий баркас, як нагадування про швидкоплинність часу. Роботу відрізняє написання по імприматурі ультрамаринового відтінку, що надало більшої яскравості сірим та вохристим кольорам переднього плану. Композиція є фрагментарною, однак врівноваженою та цілісною.

7. Завгородній А. Струмок. 1966

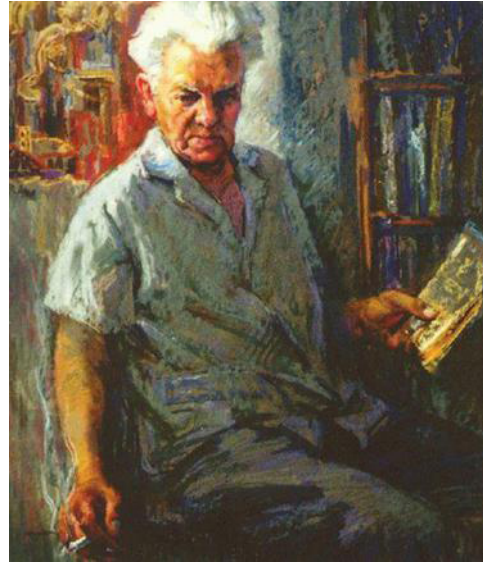
8. Завгородній А. Причал у Гурзуфі. 1967

Є. Наточа зазначає: «Анатолій Петрович – реаліст. Він пише життя таким, яким воно є, як змінюється в фарбах у той чи інший момент <...> За роботами художника можна відтворити історію Миколаєва та його околиць у деталях, прослідкувати красу явищ природи» [20, с. 3]. Отже, у творчості А. Завгороднього бачимо правдивість та достовірність зображуваних фактів, особливу увагу до деталей,

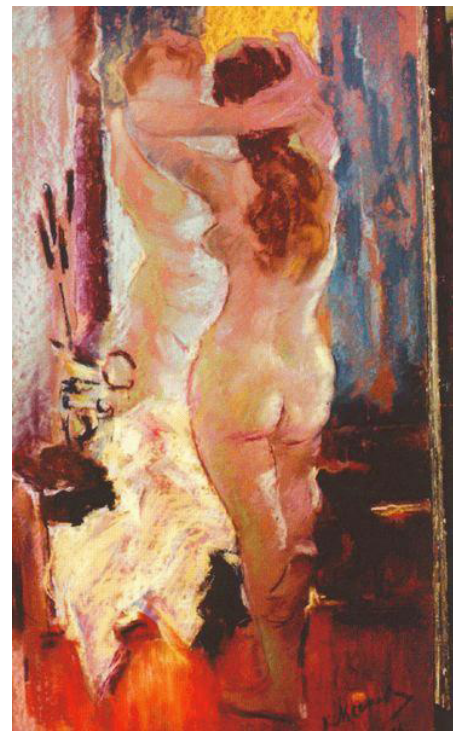
характерну сіро-вохристу кольорову гаму; надання переваги зображенню рідних миколаївських мотивів тощо.

Правдиве зображення дійсності є характерним і для херсонського художника Константина Московченка (1914–2004). 1934 року він закінчив Миколаївський художній технікум, де викладачем майбутнього майстра, так само як і у М. Божия, був Д. Крайнев. Згодом майстер переїздить до Херсона. З 1947 року бере активну участь в обласних та всесоюзних художніх виставках. 1969 року, вже будучи членом Спілки художників УРСР, очолює оргкомітет зі створення Херсонського обласного відділення Спілки художників України. У творчості К. Московченка переважає портретний жанр та натюр-морт. За словами С. Курбаткіної: «В основі його робіт завжди лежить натура. Це природно для художника-реаліста. Набута майстерність дозволяє йому працювати вільно, впевнено й розкуто. У його творах привертає різноманіття тематичних і колоритних рішень» [15, с. 92].

У створеній К. Московченком портретній галереї сучасників – портрети діячів культури та мистецтва: письменників, поетів, художників, які зацікавили майстра своєю яскраво вираженою індивідуальністю. Відомими є портрети: письменника І. Плахтіна, поетів М. Братана, Л. Куліша, А. Кичинського, поетеси А. Тютюнник, художників В. Такаєвої, І. Платонова тощо. У роботі «Портрет письменника Івана Плахтіна» (1970, іл.9) привертає увагу вміння К. Московченка розкрити духовну сутність людини, підкреслювати особливості її характеру й зовнішності. Перед глядачем постає образ творчої особистості, в момент розмірковування. Фігура зображена від краю до краю полотна, що надає їй монументальності. Створенню поетичного, задумливого настрою сприяє витончена кольорова гамма, побудована на гармонії білого, сіро-блакитних та червоно-вохристих відтінків. Кольорові контрасти дозволяють художнику краще передати енергійний та дієвий характер портретованого.

9. Московченко К.

10. Московченко К.
Перед дзеркалом. 1972
Портрет письменника Івана Плахтіна. 1970.

Як стверджує В. Чуприна, особливе місце у творчому доробку К. Московченка посідає серія картин, на яких зображені оголені моделі. Автор відверто захоплюється пластикою і кольоровою гаммою побаченого, відображаючи поетичний інтимний світ своїх героїнь [12, с. 3]. Прикладом є роботи: «Оголена біля вікна» (1958), «Перед дзеркалом» (1972, іл.10), «У майстерні художника. Оголена» (1977), «Натурниця» (1985), «Дівчина спортивна»

(1993) тощо. Полотно «Оголена біля вікна», де зображено молоду дівчину, написане світлими пастельними відтінками – вохристими, рожевими, блакитними, білими, що допомогли створити своєрідне середовище, сповнене ніжності та душевного хвилювання. Художник дуже уважно поставився до всіх тонових градацій, написав деталі з максимальною точністю, для досягнення реалістичності. Трохи іншою за характером зображення є робота «Перед дзеркалом». Головна героїня стоїть спиною до глядача, розглядаючи себе у дзеркалі. Картина побудована на контрастах кольору та форми, присутня гра ліній та кольорових плям.

Натюрморти К. Московченка як правило побудовані на тонких тональних відносинах, вони широкі й багатопланові, їх об'єднує ліричний настрій. Серед таких робіт «Синя капуста» (1982, іл.11), де відтворено різнокольорові місцеві овочі. У даному творі автор користується такими загальноприйнятими прийомами, як фронтальність, симетричність, статика, обмежена глибина, відкрите співвідношення кольорів. Ліричний настрій присутній у багатьох натюрмортах з квітами: «Бузок» (1960), «Соняхи на вікні» (1970-ті, іл.12), «Іриси. Натюрморт» (1980), «Натюрморт з конвалією» (1993) тощо. Аналізуючи зазначені твори, бачимо відмінність у манері написання між натюрмортами 1960–1970-х років та 1980–1990-х років. Так, «Бузок» і «Соняхи на вікні» написані широкими мазками без проробки дрібних деталей. В цілому ці роботи узагальнені та побудовані на контрастних кольорах. Натомість, «Іриси. Натюрморт» та «Натюрморт з конвалією» мають більш тонкі кольорові градації, виліплені дрібними мазками. Помітним є прагнення К. Московченка досягти максимальної реалістичності за допомогою майстерної проробки деталей. Тобто, бачимо тенденцію до більшої правдивості та достовірності зображуваних предметів. Композиція, порівняно з раніше написаними натюрмортами, наповнена, задіяна уся площа полотна.

Характеризуючи творчу манеру К. Московченка, В. Чуприна зазначає: «Він все життя сповідав реалізм у хорошому розумінні цього слова. Московченко завжди стояв на позиціях пошуку, але в рамках традиційної реалістич-

ної школи» [12, с. 4]. Ми погоджуємось з думкою В. Чуприна та зазначимо, що К. Московченко мав великий вплив на розвиток творчих спрямувань багатьох херсонських митців. Його роботи вирізняє індивідуальне світосприйняття та особливе романтичне бачення.

11. Московченко К. «Синя капуста». 1982

12. Московченко К. «Соняхи на вікні» 1970

Висновки. Отже, у 1960–1980-х роках ХХ століття на Півдні України у творчості багатьох художників, серед яких М. Божий, А. Завгородній, К. Московченко, спостерігаємо звернення до тенденцій реалістичного живопису кінця ХІХ – початку ХХ століття, що були започатковані на даній території завдяки діяльності Товариства передвижників, а пізніше Товариства південноросійських художників, Товариства ім. Кіріака Костанді. Зокрема, у роботах зазначених митців помітною

є аполітичність, прагнення до правдивості зображуваних фактів, виразність, багатогранність образів, достатньо стримана кольорова гама, певний ліричний настрій у роботах, звернення до рідного південного пейзажу, простих побутових сцен. Окрім того, кожен з авто-

рів вніс деяку новацію у вигляді особливого бачення та власного світосприйняття, манери написання творів. Це дає підстави до подальшого більш детального дослідження особливостей розвитку реалізму в образотворчому мистецтві Південної України.

Література:

1. Арсеньева Т. «Он вошел клином в местную традицию». *Вечерняя Одесса*. 2011. 1 декаб. С. 3.
2. Афанасьев В., Ткаченко В. Мистецтво 1946-1967 років. Станковий живопис. Історія українського мистецтва / під ред. М. Бажана. Київ «Жовтень», 1968. Т.6. С. 128–129.
3. Афанасьев В.А. Становлення соціалістичного реалізму в українському образотворчому мистецтві. Київ. 1967. 160 с.
4. Глушак А. Дерево судьбы или Божий – человек. *Вечерняя Одесса*. 1991. 30 сентября. С. 4.
5. Глушак А Жил-был художник Божий. *Вечерняя Одесса*. 2011. 20 сентября. С. 4.
6. Говдя П. Виставка «Трудова Одещина». Образотворче мистецтво. Київ: Мистецтво, 1981. №1. С.14.
7. Голомшток И. Тоталитарное искусство в поисках традиции. *Человек*. 1991. № 2. С. 88–104.
8. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом. Мистецьке середовище Львова другої половини ХХ ст. Львів: Академічний експрес, 2002. 176 с.
9. Гройс Б. Искусство утопии. Москва: Издательство «Художественный журнал», 2003. 280 с
10. Гуляева О. В. Виникнення та розвиток мистецтва авангарду у художньому житті Півдня України на початку ХХ століття // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зб. Рівне: РДГУ, 2015. Вип. 21. С. 56–59.
11. Кауфман Р. С. Советская тематическая картина 1917-1941. Москва, Издательство Академии Наук СССР, 1951. 229 с.
12. Константин Иванович Московченко. Каталог / під ред. В.Чуприни. Херсон: «Придніпров'я», 1994. С. 3.
13. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: вибрані статті різних років. Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ: Видавничий дім А+С, 2006. Кн. 1. 268 с.
14. Крикун Г. Завгородній Анатолій Петрович. Енциклопедія Сучасної України. URL: <http://esu.com.ua> (дата звернення: 15.10.2017).
15. Курбаткіна С. Константин Московченко. Художники Херсонщини /авт упор.Чуприна В.Г. Херсон: Наддніпряночка, 2002. С. 92.
16. Лантухов А. Портрет в контексте времени. *Вестник региона*. 2000. №2. 14 января. С. 5.
17. Лобановський Б. Український живопис у лабетах перебудов. Реалізм та соціалістичний реалізм в українському живопису радянського часу. Київ: Lk Maker, 1998. С. 12–56.
18. Логашевский А. В его работах лиризм и душевность. *Одесские известия*. 2011. 12 ноября. С. 5.
19. Малина В. Головна тема Анатолія Завгороднього // Образотворче мистецтво. Київ: Мистецтво, 1983. № 6. С. 25–26.
20. Наточа Е. Как бы ни штормило – художник будет творить // *Вечерний Николаев*. 2009. № 60. 4 июня. С. 3.
21. Носенко А. И. Пленэр в живописи Одессы второй половины ХХ – начала ХХІ века: дис... канд. искусствоведения: 17.00.05. / Южноукраинский государственный университет им. К. Д. Ушинского. Одесса, 2006. 198 с.
22. Петрова О. М. Мистецтвознавчі рефлексії: історія, теорія та критика образотворчих мистецтв 70-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст.: зб. ст. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 397 с.
23. Роготченко О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм. Київ: Фенікс, 2007. 608 с.
24. Самсонова Л. Творчий портрет художника Анатолія Завгороднього // *Рідне Прибужжя*. 2010. 6 лютого. С. 4.
25. Склярєнко Г. М. Українське мистецтво другої половини ХХ століття: регіональні проблеми та загальний контекст // Студії мистецтвознавчі. Київ: ІМФЕ ім. М.Т.Рильського НАН України, 2009. № 1. С. 67–78.
26. Смирна Л. І. Український мистецький нонконформізм. Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.: У 2 кн. / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України; редкол.: В. Сидоренко та ін. Київ: Інтертехнологія, 2006. Кн. 2. С. 5–76.
27. Тонковид В. Город помнит Анатолия Завгороднего. *Вечерний Николаев*. 2012. № 114. 8 октября. С. 3.

28. Ферсанов Е. Загадка одной жизни. Юг. 1998. 15 апреля. С. 2.
29. Чуприна В. Г. По мастерням херсонських художників. *Надніпрянська правда*. 1967. 10 серпня. С. 3.

References:

1. Arsenyeva T. Vin vviyshov klynom u mistsevu tradytsiyu [He entered the local tradition with a wedge]. *Vechirnya Odesa*. 2011. 1 hrud. S. 3.
2. Afanas'yev V., Tkachenko V. Mystetstvo 1946-1967 rokiv. Stankovy zhyvopys. Istoriya ukrayins'koho mystetstva [Art of 1946-1967. Easel painting. History of Ukrainian art] / pid red.. M. Bazhana. Kyiv «Zhovten'», 1968. T.6. S. 128–129.
3. Afanas'yev V.A. Stanovlennya sotsialistychnoho realizmu v ukrayins'komu obrazotvorchomu mystetstvi [Formation of socialist realism in the Ukrainian fine arts]. Kyiv. 1967. 160 s.
4. Hlushchak A. Derevo sud'by yly Bozhyy – chelovek [The tree of destiny or God's – man]. *Vechernyaya Odessa*. 1991. 30 sentyabrya. S. 4.
5. Hlushchak A Zhyl-byt khudozhnyk Bozhyy [Alive an artist of Bozhyy]. *Vechernyaya Odessa*. 2011. 20 sentyabrya. S. 4.
6. Hovdya P. Vystavka “Trudova Odeshchyna” [Exhibition “Labor Odessa”]. *Obrazotvorche mystetstvo*. Kyiv: Mystetstvo, 1981. № 1. S. 14.
7. Holomshtok Y. Totalytarnoe yskusstvo v poyskakh tradytsyy [Totalitarian art in search of tradition]. *Chelovek*. 1991. № 2. S. 88–104.
8. Holubets' O. Mizh svobodoyu i totalitaryzmozom. Mystets'ke seredovyshche L'vova druhoyi polovyny XX st. [Between freedom and totalitarianism. The artistic environment of Lviv in the second half of the twentieth century] L'viv: Akademichnyy ekspres, 2002. 176 s.
9. Hroys B. Yskusstvo utopyy. [The art of utopia] Moskva: Yzdatel'stvo «Khudozhestvennyy zhurnal», 2003. 280 s
10. Hulyayeva O. V. Vynyknennya ta rozvytok mystetstva avanhardu u khudozhn'omu zhytti Pivdnyia Ukrayiny na pochatku XX stolittya [The emergence and development of avant-garde art in the artistic life of southern Ukraine in the early twentieth century] *Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku: nauk. zb.. Rivne: RDHU, 2015. Vyp. 21. S. 56–59.*
11. Kaufman R. S. Sovet'skaya tematycheskaya kartyna 1917-1941. [Soviet thematic picture 1917-1941] Moskva, Yzdatel'stvo Akademyy Nauk SSSR, 1951. 229 c.
12. Konstyantin Ivanovych Moskovchenko. Kataloh [Catalog] / pid red. V. Chupryny. Kherson: “Prydniprov'ya”, 1994. S. 3.
13. Kryvolapov M.O. Pro mystetstvo ta khudozhnyu krytyku Ukrayiny XX stolittya: vybrani statti riznykh rokiv. [On the art and art criticism of Ukraine in the twentieth century: selected articles from different years. Inst of Modern Problems. artist.] In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrayiny. Kyiv: Vydavnychyy dim A+S, 2006. Kn. 1. 268 s.
14. Krykun H. Zavhorodniy Anatoliy Petrovych. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny. [Zavgorodniy Anatoly Petrovich. Encyclopedia of Modern Ukraine] URL: <http://esu.com.ua> (data zvernennya: 15.09.2021).
15. Kurbatkina S. Konstantyn Moskovchenko. Khudozhnyky Khersonshchyny [Artists of the Kherson region] / avt upor. Chupryna V.H. Kherson: Naddnipryanochka, 2002. S. 92.
16. Lantukhov A. Portret v kontekste vremeny [Portrait in the context of time]. *Vestnyk rehyona*. 2000. № 2. 14 yanvarya. S. 5.
17. Lobanovs'ky B. Ukrayins'ky zhyvopys u labetakh perebudov. Realizm ta sotsialistychnyy realizm v ukrayins'komu zhyvopysu radyans'koho chasu. [Ukrainian painting in the paws of perestroika. Realism and socialist realism in Ukrainian painting of the Soviet era] Kyiv: Lk Maker, 1998. S. 12–56.
18. Lohashevskyy A. V eho robotakh lyryzm y dushevnost [In his works, lyricism and sincerity]. *Odesskye yzvestyya*. 2011. 12 noyabrya. S. 5.
19. Malyna V. Holovna tema Anatoliya Zavhorodn'oho [The main theme of Anatoly Zavgorodny]. *Obrazotvorche mystetstvo*. Kyiv: Mystetstvo, 1983. № 6. S. 25–26.
20. Natocha E. Kak by ny shtormylo – khudozhnyk budet tvoryt [No matter how stormy – the artist will create]. *Vechernyy Nykolaev*. 2009. № 60. 4 yyunya. S. 3.
21. Nosenko A. Y. Plenér v zhyvopysy Odessy vtoroy polovyny XIX – nachala XX veka: dys... kand. yskusstvovedennya: 17.00.05. [Plein air in the painting of Odessa of the second half of the XX – the beginning of the XXI century: dissertation. art history: 17.00.05.] / Yuzhnoukrayns'kyi hosudarstvennyy unyversytet ym. K. D. Ushynskoho. Odessa, 2006. 198 s.
22. Petrova O. M. Mystetstvoznachchi refleksiyyi: istoriya, teoriya ta krytyka obrazotvorchykh mystetstv 70-tykh rokiv XX st. – pochatku XXI st.: zb. st. [Art reflections: history, theory and critique of fine arts of the

70s of the twentieth century – the beginning of the XXI century: coll. Art.] Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiya», 2004. 397 s.

23. Rohotchenko O. Sotsialistychnyy realizm i totalitaryzm [Socialist realism and totalitarianism] Kyiv: Feniks, 2007. 608 s.

24. Samsonova L. Tvorchyy portret khudozhnyka Anatoliya Zavhorodn'oho [Creative portrait of the artist Anatoly Zavgorodny]. Ridne Prybuzhzhya. 2010. 6 lyutoho. S. 4.

25. Sklyarenko H.M. Ukrayins'ke mystetstvo druhoyi polovyny XX stolittya: rehional'ni problemy ta zahal'nyy kontekst [Ukrainian art of the second half of the twentieth century: regional problems and general context]. Studiyi mystetstvoznavechi. Kyiv: IMFE im. M.T.Ryl's'koho NAN Ukrayiny, 2009. № 1. S. 67–78.

26. Smyrna L.I. Ukrayins'kyy mystets'kyy nonkonformizm. Narysy z istoriyi obrazotvorchoho mystetstva Ukrayiny XX st.: U 2 kn. [Ukrainian artistic nonconformism. Essays on the history of fine arts of Ukraine in the twentieth century. : In 2 books] / In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrayiny; redkol.: V. Sydorenko ta in. Kyiv: Intertekhnolohiya, 2006. Kn. 2. S. 5–76.

27. Tonkovyd V. Horod pomnyt Anatolyya Zavhorodneho [The city remembers Anatoly Zavgorodny]. Vechernyy Nykolaev. 2012. № 114. 8 oktyabrya. S. 3

28. Fersanov E. Zahadka odnoy zhyzny [The mystery of one life] // Yuh. 1998. 15 aprelya. S. 2.

29. Chupryna V. H. Po maysternyakh khersons'kykh khudozhnykiv [In the workshops of Kherson artists]. Naddnipyans'ka pravda. 1967. 10 serpnya. S. 3.